

Svenska

ARBETSBOK

Källkritik och
referat

Ellen Malcolm

Begrepp - Källkritik

I dagens värld, där information flödar genom olika kanaler som media och sociala nätverk, är det viktigt att vara en kritisk läsare och använda källkritik för att bedöma informationens tillförlitlighet. Att kunna skilja sanning från falskhet är en viktig färdighet, och för att göra det behöver vi förstå några centrala begrepp.

Primärkälla och sekundärkälla

När vi pratar om källor, talar vi om var informationen kommer ifrån. En primärkälla är informationen från den första handens källa, till exempel när någon personligen har upplevt eller varit närvarande vid händelsen. Å andra sidan är en sekundärkälla när informationen sprids genom andrahandskällor, såsom nyhetsartiklar där informationen inte kommer direkt från händelsen eller personen som upplevde den.

Trovärdighet

Att bedöma trovärdigheten hos en källa handlar om att undersöka om informationen kommer från en pålitlig och ansedd källa. Det kan vara en organisation med goda referenser eller en person med expertis inom ämnet.

Vinklad

En vinklad källa är en som presenterar information på ett partiskt sätt, ofta med avsikt att påverka läsarens åsikt eller uppfattning om något. Att vara medveten om en källas möjliga partiskhet är viktigt för att få en mer nyanserad bild av ett ämne.

Fake News

Fake News är när falsk information sprids med avsikt att vilseleda människor. Det är viktigt att inte bara acceptera information utan att kritiskt ifrågasätta och försöka bekräfta den.

Begrepp - Källkritik

Media/Sociala Medier

Media och sociala medieplattformar är kanaler där information sprids snabbt och till en stor publik. Tyvärr kan dessa också vara platser där falsk information och vinklade berättelser sprids utan tillräcklig granskning.

Konspirationsteorier

Konspirationsteorier är idéer eller påståenden som hävdar att händelser har inträffat genom en dold plan eller sammansvärjning. Att vara kritisk gentemot sådana teorier och söka efter bevis är viktigt för att undvika att sprida vilseledande information.

Deepfake

Deepfake är en typ av manipulation där bilder, ljud eller videor skapas eller redigeras för att visa något som inte faktiskt har hänt.

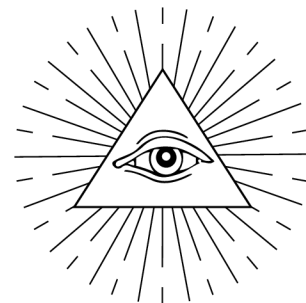
Upphovsman

En upphovsman är den person eller organisation som är ansvarig för att skapa och dela informationen.

Att förstå och tillämpa källkritik är avgörande i dagens informationsålder. Genom att vara medveten om begreppen och aktivt tillämpa dem kan vi bättre navigera genom informationsflödet och göra välgrundade beslut baserade på tillförlitliga källor.

Konspirationsteorier

Konspirationsteorier är idéer eller berättelser som föreslår att händelser eller fenomen är resultatet av en dold plan eller sammansvärjning. Dessa teorier förkastar ofta etablerade fakta eller officiella förklaringar och erbjuder istället alternativa, ofta spekulativa förklaringar. De kan omfatta allt från historiska händelser och politik till vetenskapliga fenomen och katastrofer.

Konspirationsteorier uppstår av olika anledningar. Ibland kan de bero på en allmän misstro mot regeringar, stora institutioner eller myndigheter. De kan också vara en reaktion på en brist på information eller en önskan att hitta en enkel förklaring på komplexa händelser. Dessa teorier sprids ofta genom sociala medier, där information kan cirkulera snabbt utan att granskas eller verifieras noggrant.

Det är viktigt att förstå att majoriteten av konspirationsteorierna saknar vetenskapligt stöd eller tillförlitliga bevis. Många av dem bygger på spekulationer, tolkningar av små fragment av information eller ensidiga tolkningar av fakta.

Konspirationsteorier kan ha allvarliga konsekvenser. De kan sprida desinformation, minska förtroendet för pålitliga källor och skapa rädsla eller oro i samhället. Vissa teorier har även lett till skadliga handlingar eller våldsamhet.

Att vara kritisk mot informationen som presenteras och använda källkritik är avgörande för att hantera konspirationsteorier. Det handlar om att ifrågasätta källor, verifiera fakta och söka efter bevis innan man accepterar eller sprider sådana teorier. Kritiskt tänkande och granskning av informationen är viktiga verktyg för att motverka spridningen av desinformation och främja en mer faktabaserad syn på världen omkring oss.

Artikel 1

Artikel 1 - Experten: Därför tror vi på konspirationsteorier

Fake news

Fake news, eller falska nyheter, är desinformation eller felaktig information som avsiktligt sprids för att vilseleda eller påverka människor. Dessa falska nyheter kan vara skrivna, bilder eller videor som är fabricerade eller manipulerade för att ge en felaktig bild av en händelse, person eller ämne.

Fake news sprids oftast för att driva en viss agenda, skapa förvirring eller sprida rykten. Det kan ske genom olika kanaler, inklusive sociala medier, webbplatser som saknar trovärdighet och ibland till och med traditionella mediekkanaler som oavsiktligt delar felaktig information utan att verifiera dess autenticitet.

Det som gör fake news farligt är dess förmåga att snabbt spridas och påverka människors uppfattningar och åsikter. Det kan underminera förtroendet för pålitliga källor och skapa förvirring i det offentliga samtalet.

För att bekämpa fake news är det viktigt att vara källkritisk och använda sunt förnuft när man konsumerar information. Att granska källor, verifiera information och vara medveten om eventuella partiska agendor är avgörande. Dessutom är det viktigt att inte dela eller sprida information utan att först ha bekräftat dess äkthet.

Med en ökad medvetenhet om fake news och med användningen av källkritik kan människor bidra till att minska spridningen av falska nyheter och främja en mer faktabaserad diskussion och medieanvändning. Att aktivt välja pålitliga och ansedda källor och att vara medveten om manipulerad information är viktigt för att skapa en mer pålitlig informationsmiljö för oss alla.

Artikel 2

Artikel 2 - Här är Storken - Jakob, 20, lurade hela Sverige

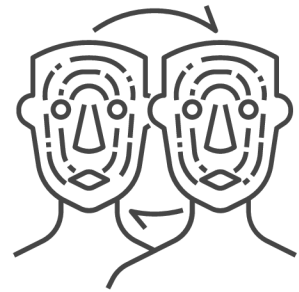
Artikel 3

Artikel 3 - Stoppa "fake news" med källkritik

Artikel 4

Artikel 4 - Fejknyheter sätter stopp för aprilskämt

Deep fakes

Deepfakes är en avancerad form av manipulation av multimedia, där artificiell intelligens och maskininlärning används för att skapa realistiska falska bilder, videor eller ljudklipp. Dessa skapade material kan ge intrycket av att vara autentiska, trots att de är helt eller delvis fabricerade.

Tekniken bakom deepfakes utnyttjar avancerade algoritmer för att byta ut eller manipulera ansikten, rörelser eller röster i bilder och videor. Det kan innebära att man byter en persons ansikte i en video till en annan persons ansikte eller att man skapar helt fiktiva situationer som ser ut att vara verkliga.

Användningsområdena för deepfakes är mångfacetterade. Å ena sidan kan de användas för underhållning och specialeffekter inom filmindustrin för att skapa realistiska och fantasifulle scener. Å andra sidan finns det risker med användningen av deepfakes för att skapa falsk information, sprida desinformation eller skapa förvirring i det offentliga samtalet.

En av de största farorna med deepfakes är deras potential att sprida falska nyheter, skapa förvirring i politiska sammanhang eller till och med användas för att smutskasta eller manipulera människors uppfattningar.

För att hantera deepfakes är det viktigt att vara medveten om deras existens och möjligheten att manipulera digitala medier. Att vara kritisk till informationen, granska källor och vara uppmärksam på avvikelser i bilder eller videor är viktiga metoder för att upptäcka potentiella deepfakes. Dessutom krävs utveckling av teknik för att identifiera och motverka spridningen av deepfakes för att bibehålla integriteten och tillförlitligheten i digitala medier.

Artikel 5

Artikel 5 - Deepfakes är här - nu kan datorn förfalska ansikten i filmer

Vandringssägner

Vandringssägner är berättelser eller historier som sprids muntligt eller skriftligt och ofta handlar om övernaturliga eller mystiska händelser. Dessa sägner har en tendens att förändras över tid och anpassas ofta till olika kulturella eller geografiska sammanhang.

Vandringssägner har funnits i århundraden och har varit en del av människors berättartraditioner världen över. Deras syfte kan vara att underhålla, skrämja, eller till och med att förklara oförklarliga fenomen. De kan handla om allt från spökhistorier och övernaturliga varelser till udda händelser som påstås ha inträffat på en viss plats.

Det som är karakteristiskt för vandringssägner är deras karaktär av att vara delvis sanna, delvis fiktiva. De kan ha sina rötter i verkliga händelser eller platser men är oftast kraftigt förvridna eller överdrivna för att skapa dramatik eller spänning.

Dessa sägner sprids ofta genom muntlig tradition och har anpassats till moderna medier, inklusive böcker, filmer och internet. Trots att de inte alltid har vetenskapliga bevis eller faktabaserad grund, har de en förmåga att fångla och fascinera människor genom deras mysterium och övernaturliga element.

Vandringssägner ger en inblick i människors fantasifulla sida och fungerar ofta som en spegling av samhällets rädslor, värderingar och övertygelser.

Artikel 6

Artikel 6 - Jack Werner om vandringssägner

Slutuppgifter

Skrivuppgift - "Kära mormor"

1/2

Din mormor är 86 år gammal, hon är duktig på många saker, men att handskas med datorer och internet är inte en av hennes starkaste sidor.

Förklara farorna med internet för mormor. Du ska skriva minst 400-500 ord.

Kom ihåg att du ska resonera:

- Förklara **VAD** farorna kan vara.
- Förklara **VARFÖR** de kan vara farliga - "eftersom..."
- Ge **EXEMPEL** som stödjer det du berättar... "ett exempel på detta är..."

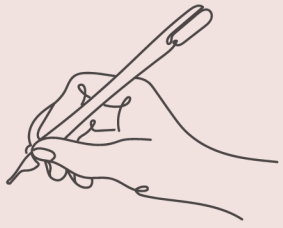
Begrepp som du ska ha med i din text:

- Deepfake
- Fake news
- Media/sociala medier
- Primärkälla
- Sekundärkälla
- Trovärdighet
- Vinklad
- Konspirationsteorier
- Upphovsman
- Källkritisk

Rubrik: Kära mormor

Startmening: "Kära mormor, internet är bra till väldigt mycket men det finns fällor, många fällor. Det är viktigt att du är källkritisk eftersom..."

Skrivuppgift - "Kära mormor" 2/2

Resonemang och språkbruk

Resonemang

Att resonera innebär att man diskuterar sig fram till ett svar. När man resonerar försöker man se en tanke eller en fråga från olika perspektiv (från olika håll).

Hur gör man för att utveckla ett resonemang?

Ställa frågor till sig själv: Vad tycker jag? Varför tycker jag så? Kan jag stödja mina åsikter på några exempel? Vad menar jag med det?

Tips när man resonerar

- Förklara alltid **VARFÖR** du tycker och tänker som du gör.
- Ge exempel från texten/andra texter/det andra sagt/det du vet som stödjer ditt svar.
- Stöd dina resonemang med hjälp av citat hämtade från texten/andra texter eller det som någon sagt/något du sett/något du hört om. Kom ihåg att källhänvisa i så fall!
- Vilka konsekvenser kan det möjligtvis få?
- Jämför med annat du vet.
- Nyansera: Försök se frågan från olika perspektiv och beskriv dessa.

Utvecklingsuttryck

- Eftersom
- med det menar jag
- på så sätt
- på så vis
- det betyder att
- därför att...

Sambandsmarkörer

- för det första
- för det andra
- för det tredje
- sedan
- därefter
- även
- dessutom
- vidare
- nästa sak som inträffade/hände
- på grund av detta
- vilket leder till
- detta beror på
- vilket innebär
- till sist
- slutligen
- sist men inte minst
- avslutningsvis
- sammanfattningsvis

Slutuppgifter

Skrivuppgift - Referat

1/4

Förmågan till källkritiskt tänkande blir bara viktigare och viktigare. Du har nyligen läst flera olika artiklar med utgångspunkt i källkritik. Du ska nu skriva ett **referat** av en av artiklarna i detta häfte.

Välj mellan artiklarna:

- Artikel 1 - **Experten: Därför tror vi på konspirationsteorier**
- Artikel 2 - **Här är Storken - Jakob, 20, lurade hela Sverige**
- Artikel 3 - **Stoppa "fake news" med källkritik**
- Artikel 4 - **Fejknyheter sätter stopp för aprilskämt**
- Artikel 5 - **Deepfakes är här - nu kan datorn förfalska ansikten i filmer**
- Artikel 6 - **Jack Werner om vandringssägner**

Skriv ditt referat där du **sammanfattar** det viktigaste ur texten. Kom ihåg att du måste **presentera källan** i början av texten och att du måste förhålla dig **objektiv** samt använda dig av **referatmarkörer** när du skriver. Du ska använda minst 5 olika referatmarkörer.

Rubrik: Referat av artikeln "..."

Skrivuppgift - Referat

Referatmarkörer och checklista

Referatmarkörer

Referatmarkörer är ord eller fraser som används för att signalera att informationen som kommer är en sammanfattning, ett citat eller en referens till någon annans idéer eller text. Dessa markörer används ofta för att tydligt ange när en författare eller talare använder information från en annan källa. De kan vara ord som "enligt", "en studie visar att", "för att sammanfatta" eller "en författare argumenterar att". Deras syfte är att tydligt ange när man använder eller sammanfattar information från externa källor för att undvika plagiat och för att ge korrekt erkännande till ursprungskällan.

Exempel på Referatmarkörer

Författaren/Skribenten...

- tycker
- understryker
- påpekar
- anser
- påstår
- hävdar
- belyser
- förklarar
- förnekar
- diskuterar
- visar
- skriver
- konstaterar
- insisterar
- gör gällande
- frågar sig om
- lyfter fram
- Enligt författaren

Referat Checklista

- Korta ned - Läs igenom texten, välj ut det viktigaste och korta ned texten.
- Skriv med egna ord - När du refererar kan du inte använda samma ord som artikelförfattaren. Du måste skriva med egna ord.
- INGA egna åsikter - Du ska inte tycka något i ett referat utan bara återge vad artikelförfattaren skrivit
Var objektiv!
- Ange källa - Du måste tala om var du hämtat din text från. Tidning, bok, författare, titel, datum?
- Referatmarkörer - Du måste då och då påminna läsaren om att det inte är dina tankar och åsikter genom att använda referatmarkeringar. Ex: Petterson (artikelförfattaren) menar, säger, tycker, beskriver...
- Citat - Det kan finnas så bra saker i artiklen du vill referera att det är svårt att skriva om det med egna ord. Då citerar du istället, alltså återger exakt med hjälp av citattecken "....."

Del	Referat - Innehåll 3/4
Rubrik	<p>Här ska du presentera vad du gjort ett referat av. Exempelvis: Referat av "Så vill hjärnforskarna ändra skolan"</p>
Inledning	<p>I den inledande delen ska du presentera referatets ämne och källhänvisning, så att läsaren kan leta upp originaltexten utan problem.</p> <p>Du ska alltså presentera:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vilken bok/tidning 2. Rubrik på artikeln (om det är en tidningstext) 3. Författare 4. Datum (när den publicerades) <p>Exempelvis: I sin artikel "Så vill hjärnforskarna ändra skolan" (rubrik på artikel) som publicerades i Borås Tidning (tidningen) den 15:e maj 2018 (datum) berättar Karin Andersson (författare) att flera hjärnforskare och psykologer menar att resultaten i skolan skulle förbättras om skolan lärde sig mer om modern hjärnforskning.</p>
Mitten	<p>Här sammanfattar du vad författaren av texten har skrivit. Du plockar alltså ut det som du anser är viktigast i texten och använder dig av referatmarkörer för att visa att det du skriver har blivit sagt av någon annan. Du håller dig objektiv (utan egna åsikter och tankar) genom hela texten.</p> <p>Exempel på referatmarkörer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karin Andersson skriver • Enligt Karin Andersson • Karin Andersson berättar att • Karin Andersson hävdar att • Karin Andersson framhäver • Karin Andersson informerar om • Karin Andersson understryker att • Karin Andersson menar • Karin Andersson betonar • Karin Andersson förklarar <p>När du citerar ska du kopiera in text från en annan källa vilket innebär att du återger exakt vad någon annan sagt/skrivit. Du visar detta med citattecken på följande sätt: "Brunbjörnen är ovanlig" (Andersson 2004, s. 35). Författarens efternamn, datum, sidnummer om det finns.</p>
Avslutning	<p>Referatets avslutning ska vara enkel och tydlig. För att markera referatets slut för läsaren kan du göra på två sätt:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Använda dig av ett ord eller uttryck för att markera slutet. Genom att skriva t.ex. "till sist", "slutligen" eller "författaren avrundar med att" blir det klart och tydligt att det är referatets sista stycke. 2. Skriva en sammanfattande avslutning, d.v.s. upprepa originaltextens huvudpunkt(er) igen. Detta sätt fungerar bäst då originaltexten är väldigt komplicerad och rörig. <p>Här behöver du INTE skriva författarens namn/signatur/ditt namn!</p>

Referat av "Spöken och gaster"

I sin artikel "Spöken och gaster" som publicerades i Populär Historia den 22:a oktober **skriver folklorist Tora Wall** om begrepp på olika dödsväsen i samhället, som användes mest förr i tiden.

Wall och andra folklorister delar in dessa dödsväsen i tre grupper. Gastar, gengångare och spöken. **Wall** börjar med att **beskriva** att gastar är ett dödsväsen som förlorat sin personlighet, på grund av att de dött ett våldsamt död, som exempelvis självmord eller ett krigsoffer, och sedan inte begravds i vigd jord. **Wall fortsätter** att **förklara** att gaster gav sig till känna genom att vråla om nätterna, och om någon blev rörd eller fasthållen av en gast skulle bli sjuk, så blev de "gastkramad". **Wall skriver** även om andra typer av gastar, som strandgastar, drunknade sjöman som hade spolat upp i land vid kuster och inte begravts i vigd jord. **Enligt Wall** så tar sig dessa strandgastar till vigd jord genom att hänga på hästvagnar som var på väg till en kyrkogård.

Den tredje och sista gästen som **Wall skriver om** är mylingen, ett spädbarn som blivit dödad av en kvinna utanför ett äktenskap, eftersom på den tiden var det skamligt. Mylingens uppdrag var att avslöja sin moder som en mördare, enligt folktron. **Wall fortsätter** med att berätta om en sägenvariant där modern gömmer det döda barnet under en golv, bänk eller "ett rum där ungdomen brukar dansa", och när ungarna roade sig bäst under en kväll så hördes en röst som sa "**Om det inte varit för saxen så hade jag kommit upp och dansat med mamma.**" Då faller modern ihop blödande, och när folk letar efter henne så hittas barnet med en sax på sig, eftersom på den tiden trodde man att järnföremål kunde stoppa övernaturliga krafter på den tiden. I en annan variant så börjar barnet dia modern när den hittar henne, och fortsätter tills allt blod har sugits upp, och modern dör. Motivet med myten om mylingen var att skrämma ogifta kvinnor från samlag före äktenskap.

Citat från originaltexten

Näst så fortsätter Wall med gengångare, som till skillnad från gaster behöll sin personlighet, och därför kunde identifieras efter döden. Dessa väsen gick igen eftersom de inte kunde få ro i graven, oftast på grund av att de hade något kvarliggande som de behövde rätta till från när de levde, som om de var mördad och ville till exempel visa vem det var som gjorde det. **Wall bevisar** detta med ett exempel av när en rik kvinna som hade varit snål med sina pengar kom tillbaka som en gengångare och visade vart hon hade gömt sina pengar. Dessutom så **berättar Wall** även om att gengångare kunde gå igen, men för att visa omsorg, som exempelvis en moder som dog i barnsäng och gick igen för att se till att det gick bra för barnet. En liknande variant är när ett barn dog så kunde den inte få ro förrän dess förälder slutat sörja över dem.

Därefter fortsätter Wall med att belysa om spöken, som är ett samlingsbegrepp för gastar och gengångare, och är oftast använd för att generellt prata om övernaturliga krafter. **Exempel som Wall tar upp** är vitaktiga gestalter och huvudlösa ryttare.

Slutligen lyfter Wall fram att man nu tror mer på att spöken finns här för att vaka över de dödas närstående.

Checklista för textbearbetning

- Har du läst och förstått vad du har skrivit?
- Har du läst igenom texten högt för dig själv för att höra så att den flyter på bra? Har texten flyt mellan meningar och övergångar?
- Har du kommit ihåg att göra korrekt styckesindelning? Kom ihåg att du ska använda antingen indrag eller blankrad (inte blanda). Undvik radstycken (eller hybridstycken)!
- Har texten den struktur och uppbyggnad som är typisk för texttypen?
- Har du varierat meningslängden?
- Har du använt olika sätt att inleda dina meningar?
- Har du använt interpunktion på ett korrekt sätt? Punkt för längre pauser, kommatering för kortare pauser i texten. Frågor och utrop!
- Har du kontrollerat så att du håller dig till ett tempus och inte blandar presens (nutid) och preteritum (dåtid)?
- Har du rättat ord som är särskrivna?
- Har du rättstavat de ord som är felstavade?
- Har du satt stor begynnelsebokstav för namn och efter punkt?

När du kryssat i varje ruta är du klar med din textbearbetning!